

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Az erdők lehetséges történelmi értelmezései. Tudományos tudás, erdő, kommodifikáció és politika kapcsolata Magyarországon, 1860- 1975

Balogh Róbert

Témavezető: Dr. Szilágyi Zsolt



DEBRECENI EGYETEM

Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Debrecen, 2021

Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

A disszertáció alapvető célja az, hogy az antropocén korszakot történelmi jelenségként mutassa be, s ennek során olyan aspektusokat írjon le, amelyek közelebb visznek a korszak kritikai értelmezéséhez, utat nyitva annak formálásához is. Simon Zoltán Boldizsár nemrégiben meggyőzően érvelt amellett, hogy a természet- és társadalomtudományok részéről az antropocénhez való alkalmazkodás legjobb módja, ha a kutatók olyan eseményekkel foglalkoznak, amelyek kulcsszerepet játszottak az antropocén korszakváltásban (*epochal events*). Simon definíciója szerint az ilyen események nem feltétlenül rövid időn át játszódnak le, viszont fontos, közös jellemzőjük, hogy az aktuális emberi érzékelési horizonton túli planetáris léptékben fejtik ki hatásukat.

Szó szerint az antropocén annyit tesz: „az ember korszaka”. A kifejezés 2000 körül jelent meg a tudományos vitákban, és azt a felismerést tükrözi, hogy az emberi tényező visszafordíthatatlanul megváltoztatta a

Föld, mint biofizikai rendszer működését, s ennek a változásnak már jelenleg is rétegtani, kémiai és evolúciós nyoma van. A 2000-es évek tudományos vitáiban az antropocén a Föld azon korszaka, amelyben az emberiség mint faj jelenleg él, s amelynek kialakulása az emberi tevékenység eredménye. A korszak mint földtani réteg a légköri széndioxid növekedésére utaló lerakódás mellett tartalmazza az élővilágban általában jellemző kihalási hullám, a háziállatok túlsúlyba kerülése, és a kontinensek között növekvő biológiai homogenitás jeleit. Ezen túlmenően fellelhetők benne a kísérleti atomrobbantásokból, atomfegyverek előállításából és nukleáris balesetekből származó radioaktív izotópok jelenlétére utaló nyomok, a nitrogén körforgás megváltozásának lenyomata, valamint – „természetesen” – igen sok műanyag is. Mindezen tényezők egymással ma már sok elemében feltárt, de feltehetően a jelenleg ismertnél is komplexebb kölcsönhatásban, vagy ok-okozati kapcsolatban állnak egymással. Ezen jelenségek egy része a legutóbbi fél évszázad tevékenysége miatt van jelen, míg például a fajok kihalása és a biológiai

homogenizáció a gyarmatosítással összefüggő folyamatok, vagy a szénfelhasználás mintegy két évszázada lépett szintet.

A területhasználat megváltozása, vagyis az antropogén tájátalakítás az energiatermelés mellett a legjelentősebb tényező a szén-dioxid kibocsátásban. Az emberi tájhasználat nem csak nagymértékben, de igen régóta, legalább az i.e. 3000 körüli évek óta befolyásolja a szén földi körforgását. Az éppen a 2020-ban induló világjárvány kapcsán lett nyilvánvaló, hogy a trópusi-szubtrópusi vidékeken az erdős területek drasztikus átalakítása – monokultúrává alakítása vagy elárasztása – a Föld számos területén kiváló terepe a zoonózisnak. Vagyis, a táj és a talaj antropogén átalakítása korszakos eseményként körvonalazható. Mindezen körülmények miatt nem meglepő, hogy a 2010-es években egyre több tudományos kutatás tárgya lett, hogy az erdőtelepítés a klímaváltozás nyomán előállt folyamatok, sőt a Föld élővilágára gyakorolt túlzó hatás legrealisztikusabb ellensúlya lehetne. Történészként valószínűnek tűnt számomra, hogy az erdőgazdálkodás története érdemi

információkkal szolgálhat az erdők lehetséges szerepének értelmezéséhez.

A kutatás célja az, hogy a professzionális erdészeti felől közelítve rámutasson arra, hogy az erdős területek változásával kölcsönhatásban álló globális folyamatok miként jelentek meg Magyarországon, illetve melyek voltak azok a regionális és magyarországi sajátosságok, amelyek hozzájárultak az itt vizsgált korszakos esemény formálásához. Mindkét szempontot figyelembe véve három olyan összefüggésre koncentrálok: a nacionalizmus és a professzionalizáció kapcsolatára, a kommodifikáció és a trianoni határok közötti összefüggésére, valamint az államszocialista időszak tudományos tudástermelésének kontextusaira. Ezen jellegzetességek, illetve ezek együttállása a közép-európai régióon belül nem kizárólag Magyarország esetében merülnek fel. Ezzel együtt nyelvi korlátaim és a levéltárak hozzáférhetősége mellett a választást az is indokolta, hogy – amint alább látni fogjuk – a kérdések Magyarországra vonatkoztatva kifejezetten jól vizsgálhatók.

Kutatási kérdéseim irányát az erdőgazdálkodás történetével kritikus szemmel foglalkozó környezettörténeti irodalom adta meg, amely rávilágított, hogy az erdő sokféle tájképre vonatkoztatható kifejezés, amely a 19. század közepén már a legtöbb esetben hibrid, vagyis egyszerre kulturális, társadalmi, gazdasági és biológiai szintér volt, és az is maradt. Ez többek között azt jelenti, hogy a tájkép változása és a társadalmi egyenlőtlenségek és a hierarchiák kölcsönösen formáltak, és tükrözték is egymást. Ezen történet fontos része, hogy a 19. század második felétől az erdős területeket egyre jelentősebb mértékben formálta át a kommodifikáció története és térbelisége. Az erdők és a belőlük kitermelt faanyag árucikké válása ugyanis már a 19. század közepétől globális, regionális és lokális léptékben is értelmezhető folyamattá vált. A professzionális erdőgazdálkodás történeti vizsgálata tehát rávilágít azokra a folyamatokra, amelyek a 19. század második felétől a Földre gyakorolt emberi hatás növekedésének mozgatórugói voltak, s mindezt úgy, hogy a lokális és regionális szintér egyedi jellemzői is láthatóak maradnak.

Azt is fontos ugyanakkor látnunk, hogy hiba lenne az “erdő érdeke” *versus* “emberi kapzsiság” terminológiában gondolkodnunk. Az emberi gazdálkodás gyakran kedvezett a biológiai sokféleségnek, így a települések közelében levő legeltetett fás területek ökológiailag kulcsszerepbe kerültek.

Elsőként azt fogom bemutatni, hogy az erdészeti szaknyelv története a professzionalizáción keresztül kapcsolódik mind a profitorientált mezőgazdaság túlsúlyba kerüléséhez, a kommodifikációhoz, mind a nacionalizmus, nemzetépítés és államépítés 19. század végi és 20. század eleji folyamataihoz. Ezen összefüggések tájbeli hatása azonban nem homogén, és számos kölcsönhatás csak kis léptékben mutatkozik meg. Ezért a kérdést érdemes az egyes mezőgazdasági és erdős területek közötti kontaktzónákra vonatkoztatva, esettanulmányok formájában is vizsgálni.

A dolgozat második fő része az első világháború utáni újjáépítés és az erdőgazdálkodás kapcsolata közül két folyamatra irányítja rá a figyelmet. Egyrészt arra, hogy ország újjáépítéséről való gondolkodás az 1918 előtti

tudományos gondolkodás transzformációján keresztül összekapcsolódott a fásítást és az intenzív állami jelenlétet előtérbe állító tájatalakító programmal. Másrészt a korszakban újraformálódott az erdőterületek és a faanyag kommodifikációja is, s ez az átalakulás állami jelenlét és a magánérdek közötti kompromisszumot is magában foglalta. Ebben a változásban az erdőgazdaságban érdekeltel érdekeinek képviselőjére létrejött civil szervezet, az Országos Erdészeti Egyesület, is fontos szerepet játszott. Ugyanakkor számos, a kommodifikáció történetében fontos szereplő hangtalan maradt az új kompromisszumhoz vezető úton.

A 20. század második felét tekintve a kérdés főleg az lesz, hogy az erdőszet, különösen az erdőszeti tudományos kutatás tükrében Magyarország – mint az államszocialista rendszerek egyike – hogyan és mennyire egyedi módon volt részese az antropocén ún. nagy felgyorsulása idején megjelenő gazdasági és tudományos elképzelések formálásának és alkalmazásának.

Kutatásom tárgya végső soron tehát a profitorientált mezőgazdasági termelés, az erdőterületek

kommodifikációja, valamint a szakértői tudás intézményesülése közötti kölcsönhatás.

Az alkalmazott módszerek

Amint Yuval Noah Harari írja, az emberi tudat történetek alapján működik. Történetek nélkül nem csak koherens emberi tudat nem létezik, de cselekvés sem. Ebből következik, hogy a disszertáció alapvetően narratív források összerendezésére alapozva járja körül, hogy a tájformálásra mint korszakos eseményre miként hatottak a professzionalizáció, a kommodifikáció formáját és kereteit intézményesítő tényezők, valamint az államszocialista korszak tudományossága. Az elemzési módszerek kiválasztásakor a vizsgálat tárgyából – az erdőgazdálkodás történetéből – több szempontot is figyelembe kellett vennem. Az erdei tájkép átalakítása és kommodifikálásának vizsgálata szükségessé teszi, hogy rákérdezzek a tudás mibenlétére: miben állt a tudományos és nem-tudományos tudás kapcsolata lokális szinten, milyen volt állam és tudás kapcsolata (*governmentality*) és mit jelentett a tudás globális körforgása. Ez a keret az

empirikus levéltári kutatás és elmélet- építés gyümölcsöző kapcsolatát hozza létre.

Az antropocén keretet komolyan vevő történetírás egyik hangsúlyos eleme a folytonos léptékváltás. A korszakot alapul vevő kutatás során ugyanis arra kérdezzük rá, hogy a helyi szinten megfigyelt antropogén jelenségek mennyire egyediek, mennyire hasonlóak a világ más részén megfigyeltékhez, illetve milyen módon és mértékben összegződnek regionális és globális szinten. Az antropocén válságjelenségeit, s az esetleg kivezető, a jelenlegihez képest alternatív utakat is a léptékek figyelembevételével lehet körvonalazni.

A fajok árufajttákká/árucikkékké formálódásának története (kommodifikáció) és az áruként/erőforrásként kezelt erdei termékekhez való hozzáférésben mutatkozó egyenlőtlenségek nyilvánvalóvá teszik, hogy az antropocén kialakulása és az egyenlőtlenség/kirekesztés összefonódó történetek. Ezért a kérdések megformálásakor társadalomtörténetileg is érzékenynek kellett lennem. Ezt főképp a térben jól körülhatárolt esettanulmányok során tudtam megvalósítani.

A tudás, a léptékváltás és az egyenlőtlenség jelentőségéből következik, hogy a szöveg mindhárom nagy részében olvashatók esettanulmány jellegű fejezetek is. Az első fejezetben ezek célja az, hogy láthatóvá tegyék azokat a helyi érdekeket, szereplőket és kompromisszumokat, amelyek nélkül nem lennének érthetőek a professzionalizáció tényleges tájbeli hatásai. A kisebb területű régió, Debrecen erdőgazdálkodása azért figyelemre méltó, mert a város a második világháborúig különlegesen nagy határral és erre vonatkozó önállósággal rendelkezett, s a területhasználat és a társadalomtörténet között évszázadokon átívelő kapcsolat volt. Sokat elárul tehát az, ahogyan ez a gazdálkodás és miliő kölcsönhatásba lépett a professzionális erdőigazgatással. A másik esettanulmány terület egy viszonylag kevésbé ismert Szatmár vármegye keleti részét öleli fel. Ennek relevanciája az erdő-legelő dinamika ebben a multietnikus régióban is hangsúlyossá vált. Ráadásul a legelőerdő mint erdőigazgatási szempontból bevett kategória egyik kidolgozója, Márton Sándor a vizsgált időszak jelentős részében éppen itt tevékenykedett. Ezek az

esettanulmányok megyei és városi szintű közigazgatási iratokra támaszkodnak. Szatmár esetén lehetőség volt arra is, hogy a korban publikált statisztikai kimutatásokat összevegyem a megyei közigazgatási esetekkel.

A második részben az egyenlőtlenség jelentőségét két rövidebb, szintén egy-egy mikrorégiót bemutató esettanulmányon keresztül körvonalazom. A Debrecen környéki erdőkben dolgozó vákáncsosok különleges munkája és életformája alkalmas arra, hogy rámutassak az antropocén kritikai felfogásában kulcsszerepet játszó *cheap labour* egy esetére, s ezen keresztül arra, hogy a magyarországi társadalmi viszonyok milyen sajátosságokat eredményeztek e tekintetben. Az egykori Háromszék vármegyében, ma a romániai Kovászna megye területén található Sepsibodokról felhalmozott információk lehetőséget adnak arra, hogy betekintsek az első világháborút követő határváltozások és erdőgazdálkodás kapcsolatába. Az alapot ehhez leginkább egy különleges kortárs adatgyűjtés, Imreh István munkája adta.

A harmadik rész esettanulmányai a fajokra és fajtákra irányuló kutatások és programok jelentőségét hangsúlyozzák, kiemelve, hogy a nem-humán tényező rendre nem várt körülményeket teremtett a tájátalakítást célzó programok során.

Az esettanulmányokon kívül fontos kérdés volt, hogy hogyan egyensúlyozhatnám ki a levéltárak államközpontúságát. Egyes esetekben az igazgatási látószög kifejezetten előnyös volt. Tudatosan a minisztériumi szintre érkező jelentésekre alapoztam az első világháború időszakára eső, a biopolitika, erőszak és erdőgazdaság kapcsolatát bemutató fejezetet. Az állami szervek által gyakorolt biopolitika felvetésére azért volt szükség, hogy érzékeltessem, az antropocén korszak működésében és alakulásában mi a jelentősége annak, hogy az ember egyszerre biológiai lény és tudatos cselekvő. Hasonlóan a korszakos eseménynek (*epochal event*) tekinthető jelenségbe, az erőművek korának kezdeti időszakába, s ennek erdészeti vonatkozásaiba egy specializált állami kutatóintézet iratanyagából származó, a

vízenergia felhasználásával foglalkozó számítások vezetnek be.

A disszertáció egészét tekintve azonban tudatosan törekedtem arra, hogy nemcsak állami, megyei és helyi közigazgatás dokumentumaival dolgozzak, hanem próbáljak felszínre hozni eltérő hangokat, kereteket és érdekeket is. Ezért is döntöttem úgy, hogy egyrészt egy civil szervezet, az Országos Erdészeti Egyesület saját levéltára és kiadott anyagai kerüljenek előtérbe mind a professzionalizáció hatásai, mind a kommodifikáció intézményi hátterének bemutatásakor. Másrészt, a forrásokat, különösen a helyi szintekre vonatkozókat igyekeztem úgy olvasni, hogy az adminisztratívától eltérő megközelítésből kiinduló megnyilvánulások is teret kapjanak. Ide sorolható az a törekvésem is, hogy az igazgatási folyamatokon belüli heterogenitást, vagyis a tisztviselők közötti különbözőségeket, is felmutassam.

Amint a fent elmondottakból kiolvasható, a disszertáció tagolása alapvetően kronologikus. Amint látni fogjuk, az első világháború utáni határváltozások, majd a második világháború utáni államszocialista berendezkedés

alapvető változásokat hoztak az erdőtulajdon megoszlása és a szereplők országon belüli politikai, valamint regionális és globális helyzetében is. A tudományos tudásban, gazdálkodási módokban, eszközökben és az erdőterületekben meglévő folytonosságok ellenére mindezek indokolták, hogy a felosztás a politikatörténeti határokat kövesse.

Az eredmények tézisszerű felsorolása

1. A 19. század második felében a Habsburg Birodalom és Magyarország közötti viszony, valamint a ciszlajtániai területeken meghonosodott erdészeti tudás döntően befolyásolták a magyarországi erdész szakma társadalmi és politikai helyzetét, valamint a professzionális keretek tájképre gyakorolt hatását is. Az intézményes oktatáson keresztül a német területeken kifejlődött eljárások és tudás recepciója valósult meg, csakúgy, mint a Birodalom nyugati felében, s 1867 előtt az oktatás nyelve is német volt. A birodalmi igények voltak azok, amelyek a mérnöki

szemléletű erdőgazdálkodáshoz is nélkülözhetetlen térképezési munkálatokat lehetővé tették.

2. A 19. században szakszerűnek tekintett erdőszet gyakorlatai és elméletei globális hálózatokban születtek ugyan, de a nemzeti szaknyelv megformálásának programjával a legfontosabb civil szakmai szervezet, az Országos Erdészeti Egyesület integrálódott a nacionalista politikai elitbe, s részt vettek annak átfogó programjaiban. A magyar erdőszet példája rávilágított a szakmai érdekképviselő intézményesülése és a nemzetgazdaság fogalom közötti összefüggésekre is.

3. A birodalmi és nemzetépítő politikai főáram és a professzionalizáció magyarországi kapcsolatrendszere a vizsgált esemény szempontjából jelentős és specifikus sajátosságnak mutatkozik. Ez felhívja a figyelmet arra, hogy a professzionalizációt nem szerencsés teleologikusan, mint a jelen optimális szakmai tudáshoz fokozatosan közelítő fejlődésként értelmezni. A tudás adott állapota, s így a mérnökileg tervezett tájtalakítás kölcsönhatásban állt a kor politikai-társadalmi

viszonyaival, valamint a nem szakértői tudást artikuláló, jellemzően helyi szintű szereplők fellépésével.

4. Az 1879-es erdőtörvény által létrehozott szabályok és erdőigazgatás helyi hatásait Szatmár vármegye keleti része, vagyis egy multietnikus régió, valamint a Debrecen körüli erdők példáján mutattam be. Előbbinél a kialakuló legelőhiány, valamint a faluközösségen belüli érdekfelfogások kaptak hangsúlyt, míg Debrecen esetében a kialakult, nagy határra specializált határhasználat és a hagyományos jogosultságok miatt az erdőre vonatkozó sajátos igények. Mindkét esetben az derült ki, hogy az erdőigazgatás a kompromisszum irányába indult el. A szatmári járásokra vonatkozóan ezt Márton Sándor legelőerdő gazdálkodásra alkotott innovatív modellje tette különösen jól láthatóvá. Debrecen esetében az erdei iparvasút mellett egy új népesség és munkaforma, az erdőtelepítő vákáncsosok bizonyultak maradandó válaszoknak.

5. Az erdészeti története nyomán nyilvánvalóvá vált, hogy a professzionalizáció legalább három módon játszott

szerepet az antropocén formálásában. Egyrészt az ideális kor- és fajmegoszláson, valamint geometriai számításokat megkönnyítő ültetési és vágási renden nyugvó üzemterv keretében folyó gazdálkodás, a szállítási infrastruktúra, valamint az állattartás és erdőgazdálkodás merev elválasztása az erdős területeken ún. másodlagos természetet hozott létre. Vagyis az emberi tevékenység nyomán létrejövő tájképet és a fajok olyan összességét, amely gyakran sérülékeny. Másrészt, az erdő értékelmélete és érték számítása, a faanyag értékesítési módjai, az ún. erdőfeltárás infrastruktúrája, valamint mindezek a nemzetgazdaság fogalmával kölcsönhatásban működve, az erdőterületek kommodifikációját eredményezték. Harmadrészt, az elemzés világossá tette azt is, hogy az erdészeti keretbe tartozó tudományos kutatás és tudástermelés mind a másodlagos természet formálódásával, mind a kommodifikációval szoros – és 1945 után egyre szorosabbá váló – kapcsolatban állt.

6. Azt a földrajz, valamint a revíziós gondolat történetére vonatkozó kutatások világossá tették, hogy a Kárpát-medence földrajzi- és vízrajzi egysége a Magyarország

felosztása elleni érvek egyik legfontosabbika volt az első világháború utáni időszakban. Saját elemzésemben azt hangsúlyoztam, hogy a Kárpát-medence ilyen felfogása a gazdaság és ökológia közötti kapcsolat újragondolását is ösztönözte az első világháború utáni időszakban. A 20. század első felének meghatározó erdészeti és közgazdasági gondolkodója, Kaán Károly (1867-1940) kitűnt azzal a képességgel, hogy egységes keretben szemlélje, lássa az állami beruházások multiplikátor (lásd a kortárs Keynes elméletét) hatását és a tudatos tájtalakító tevékenység nyomán beálló ökológiai változásokat. Kaán ezen hatások tervezésében látta a megoldást ahhoz, hogy az új keretek – lényegében a szó 21. századi értelmében – fenntarthatóvá váljanak.

7. Az intenzívebb állami beavatkozás nyomán térségünkben, mind Magyarországon, mind a magyar lakosság vagyoni alapjának megrendítésére törekvő új államokban, így például Romániában egyre élesebben jelentek meg az egyenlőtlenségek és a depriváltság formái. A beavatkozások a táj és a tájhasználat átalakítása mellett

új csoportokat, életformákat és konfliktusokat eredményeztek.

8. Az erdők kommodifikációjának kulcsa a két világháború között a hosszú távú fenntartásának érdekében és nevében történő állami intézkedések, a kereskedelempolitika, a diplomácia és a magánérdek közötti kompromisszum volt, amely az 1935-ben elfogadott erdőtörvényben öltött testet. Habár a törvény parlamenti vitájában a turizmus kérdése tűnt a legmegosztóbbnak, a szabályozás igazi újdonságát az jelentette, hogy eltávolodott a kaán-i politikától, amely az állami ellenőrzés szigorításán alapult. A második világháború kitörése miatt a törvénynek kevesebb tényleges hatása volt, mint azt az érdekeltek remélték, azonban kétségtelen, hogy befolyásolta a második világháború utáni természetvédelmi és fásítási intézményrendszert.

9. Az elemzés számos, a második világháború előtti és utáni korszak között meglévő folytonosságra hívta fel a figyelmet. Ez a körülmény is arra mutat, hogy történeti látásögben nem indokolt, hogy csak az 1945 utáni

időszakot tekintjük antropocénnek. Ebből a szempontból a fásítási-erdősítési kampányok különösen jó példák. A magyarországi erdősítési programok története azért is fontos, mert mostanra több évtizedes távlatból vizsgálhatók az erdősítési és fásítási kampányok különböző hullámainak hatásai is. Az a feltevés, miszerint az erdők jelenléte és a sivatagosodás között ok-okozati kapcsolat van, a két világháború között és a második világháború alatt sem vesztett népszerűségéből és hatásából. A háború vesztes országaiban, így például Magyarországon, az újjáépítés gondolata összekapcsolódott az államilag tervezett és szervezett tájátalakítás igényével, s ennek legfontosabb színtere az öntözőcsatornák mellett a síkvidéki területek erdősítése volt. A korszak legnagyobb hatású magyarországi mérnökei és gondolkodói úgy vélték, hogy ezen belül a vízhiány és ennek egyik feltételezett oka, az erdők hiánya az Alföldön az egész ország fejlődőképességének szűk keresztmetszete. A két világháború közötti alföldfásítási programot a gazdasági világválság már az 1930-as évek

elején jelentősen visszavetette, ugyanakkor hiba lenne, ha jelentéktelennek ítélnénk.

Az 1940-es évek végén egy, a korábbinál ambiciózusabb országfásítási program indult meg. A korabeli propaganda az erdőgazdaság terén is a Rákosi-rezsim és a korábbi rendszer közötti szakadékot hangsúlyozta. Valójában azonban az országfásítási kampány a kezdetektől támaszkodott az 1920-as évek második felében elindult alföldfásítási kísérletekre, az ezekben tapasztalatot szerzett erdészekre és azokra a fafajokra, amelyek akkoriban kerültek előtérbe. A Szovjetunióban 1948-tól az erdősítés és a fásítás bekerült a megelőző év éhínsége nyomán, részben a politikai károk megelőzése érdekében megindított ún. „Nagy Természetátalakító Terv” céljai közé. Ennek megfelelően a legnagyobb hangsúlyt az országfásítási program első évtizedében az uralkodó szélirányra merőleges, egyenes és több lombkoronaszintet kialakítva telepített ún. mezővédő erdősávok, valamint a parcellák széleire telepített fasorok kapták. Ez utóbbi, az 1920-as évek és 1960 között alkalmazott megoldások ma

is részei az agroerdészet bizonyos formáiban elfogadott módszereknek.

10. A nyárfa és az erdeifenyő programok esetében számos kapcsolat mutatkozott a Vasfüggöny két oldala között, s világosan kirajzolódott az ENSZ égisze alatt működő, vagy az alá kerülő nemzetközi szervezetek szerepe is. Így tehát izolált államszocialista hatásról a magyarországi eset alapján nem beszélhetünk. Ugyanakkor az autoriter - diktatórikus rendszerek hatásai megmutatkoztak a szakmai közélet időszakosan különösen beszűkülő tereiben, a propaganda nyomán előálló túlzott alkalmazkodás nyomán keletkező rövid- és hosszú távon is jelentkező károkból, valamint abban a körülményben, hogy részleteiben nehezen felfejthetők a tájatalakító tervekkel és gyakorlatokkal szembeni ellenérdekeltség és ellenállás konkrét formái. Utóbbi területen még további kutatás szükséges ahhoz, hogy kirajzoljam a kontúrokat.

11. Az 1950-es évek végén a gyorsan növekvő papírfogyasztás és az ennek nyomán növekvő import

költségei a papíralapanyagként használt ún. nemes nyárra irányította a gazdasági tervezésben résztvevő erdőmérnökök figyelmét. Ennek eredményeként az 1960-as években nagyarányú nyárfatelepítési program zajlott. A két legfontosabb kérdés ekkor az ültetvényes fatelepítés biológiai ellenállóképessége, valamint az egyes kistájak termőhelytípusai és a nemesnyárok igényei közötti korreláció voltak. 2020 nyarán egy szakmai és közéleti visszhangot kiváltó tanulmány bizonyította, hogy a Duna-Tisza közén a fásítás, elsősorban az ide telepített fenyő- és nyár állományok káros hatással voltak a talajvíz szintjére, tehát lényegében nemhogy nem akadályozza, de még elő is segíti a talaj kiszáradását. Ebből tehát az látszik, hogy a paradigmaticus nézőpontok sok évtizedes továbbélése, valamint a tájátalakító tevékenység átpolitizálódása a szűkülő szakmai közéleti térrel együtt korlátozták, és egyes tájakon megakadályozták, hogy a nyárfaprogram keretében véghezvitt erdősítés megfelelő körültekintéssel valósuljon meg.

12. Az 1960-as évek másik, ipari-pénzügyi megfontolások által motivált magyarországi erdészeti kísérleti programja az erdeifenyőre irányult. Az erdei fenyő a németországi erdészet emblematikus, a 19. század közepe óta gyakran ültetvényes jelleggel termesztett faja. Az NDK-beli és magyarországi kutatók együttműködésében folytatott kutatások világossá tették, hogy egy adott helyen kikelt erdeifenyő csemeték nem telepíthetők át más éghajlati viszonyok közé. Így közös fenyőmagtermesztési program nem jött létre, országosan azonban jelentős programok futottak. A magyarországi középhegységi területekre telepített erdei fenyő azonban a 21. század elején a jellemzővé vált tavaszi szárazság miatt egyre védtelenebb az egyedeit és állományait sikerrel támadó kártevőkkel szemben. Következésképp a magyarországi erdeifenyő telepítési program azt mutatja meg, hogy több évtizedes távlatban még alapos kutatások, egy fajról évszázad alatt felhalmozott tudás és mérnöki tervezés mellett sem kontrollálható a tájatalakító tevékenység kimenetele.

13. Összességében az erdősítési programok tanulsága az, hogy a specifikusan megfogalmazott gazdasági célok nem érhetők el *bioengineering* jellegű megoldásokkal. A kimenetet jellemzően több tényező befolyásolja, mint amire a tervezés idején számítani lehet, legyen az politika, az egyéni karriercélok vagy éppen az egyes fajok viselkedése.



Nyilvántartási szám: DEENK/382/2021.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Balogh Róbert
Doktori Iskola: Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10044449

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (3)

- Balogh, R.:** A személyes történelem, a transznacionális kapcsolatok és a hidegháború szerepe az erdészeti kutatásban: Bánó István és a fenyőprogram Vas megyében, 1954-1975.
In: Környezeti folyamatok a honfoglalástól napjainkig történeti és természettudományos források tükrében. Szerk.: Kern Zoltán, Demeter Gábor, Pinke Zsolt, Romhányi Beatrix, Bíró László, Vadas András, ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 243-260, 2021, (Környezettörténet, ISSN 2063-4463 ; 3.) ISBN: 9789634162391
- Balogh, R.:** Kárpát-medencei antropocén történelem: Erdők, legelők és társadalom Szatmár vármegye keleti területein, 1880-1919.
In: Környezeti folyamatok a honfoglalástól napjainkig történeti és természettudományos források tükrében. Szerk.: Kern Zoltán, Demeter Gábor, Pinke Zsolt, Romhányi Beatrix, Bíró László, Vadas András, ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 95-123, 2021, (Környezettörténet, ISSN 2063-4463 ; 3.) ISBN: 9789634162391
- Balogh, R.:** Az Országos Erdészeti Egyesület története a 19-20. században: Közösség, érdekképviselet és az erdőkről alkotott elképzelések a modernitás korában.
In: Országos Erdészeti Egyesület Almanach I., Szerk.: Sárvári János, Országos Erdészeti Egyesület, Budapest, 22-135, 2017. ISBN: 9789638251855

Idegen nyelvű, külföldi könyvrészletek (2)

- Balogh, R.:** Anthropocene.
In: The Palgrave Encyclopedia of Global Security Studies. Ed.: Roman Scott, Románik Marton Péter, Palgrave Macmillan Ltd, Cham, 1-8, 2021.
- Balogh, R.:** A Program for Afforestation: Sovietisation, Knowledge and Work in Hungary, 1949-1959.
In: Countrysides and Communism in Eastern Europe : Perceptions, Attitudes, Propaganda. Ed.: by Radu Sorin, Bundeanca Cosmin, LIT, Berlin, 335-366, 2016. ISBN: 9783643907158





Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (3)

6. **Balogh, R.:** Antropocén a gyarmati India egy régiójában: az állami és a vállalati kormányzatiság társadalmi-tájképi hatásai, 1900-1940.
Tört. Földr. Közl. 2019 (3-4), 129-147, 2020. ISSN: 2064-390X.
7. **Balogh, R.:** A történettudomány válsága és haszna az antropocén témák tükrében: egyenlőtlenség, hatalom, világrendszer, ellenállás és deep history.
Fordulat. 25, 269-277, 2019. ISSN: 1585-0560.
8. **Balogh, R.:** Város, fa és modernitás Debrecenben 1880-1920.
Urbs. 10-11, 33-70, 2017. ISSN: 1787-6753.

Idegen nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (1)

9. **Balogh, R.:** Was There a Socialist Type of Anthropocene During the Cold War?: Science, Economy, and the History of the Poplar Species in Hungary, 1945-1975.
Hung. Hist. Rev. 7 (3), 594-622, 2018. ISSN: 2063-8647.

További közlemények

Idegen nyelvű, külföldi könyvrészletek (1)

10. **Balogh, R.:** Feeding Workers in Colonial India.
In: *Food Culture Studies in India*. Ed.: Simi Malhotra, Kanika Sharma, Sakshi Dogra, Springer Singapore, Singapore, 119-137, 2021. ISBN: 9789811552533

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudásmetryriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2021.07.12.

